

УДК 792.03 (477.54) “18” : 025.171.

ORCID 0000-0001-9049-9551

DOI 10.34064/khnum1-5107

Либо О. Л.

Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського,
майдан Конституції, 11/13, 61003, м. Харків, Україна

**Особливості розвитку
театрального мистецтва Харкова 40–60 рр. XIX ст.
(за матеріалами Державного архіву Харківської області)**

АНОТАЦІЯ

Либо О. Л. Особливості розвитку театрального мистецтва Харкова 40–60 рр. XIX ст. (за матеріалами Державного архіву Харківської області).

Дослідження має на меті почасті заповнити прогалини щодо діяльності антрепренерів і директорів, які очолювали харківський театр у 40–60 рр. XIX ст. Увагу зосереджено на діяльності антрепренера Людвіга Млотковського та директорів Харківського театру: Гендрікова, Ал-

феракі, Петровського і Львова, які виконували функції посередників між антрепренером і губернським керівництвом і не тільки вирішували питання утримування театрального приміщення, але і вели важливу справу з питань репертуарної політики з «Третім відділом» («Третье отделение собственной его императорского величества канцелярии») – органом політичного слідства Російської імперії, V Експедиція якого займалася театральною цензурою. Посилаючись на театрознавчі праці історика і теоретика театру А. Плетньова і літературного й театрального критика М. Черняєва, автор статті робить спробу доповнити їхні розвідки матеріалами, які були знайдені і опрацьовані у Державному архіві Харківської області.

Ключові слова: харківський театр, антрепренер, репертуар, п'єса, цензура.

АННОТАЦІЯ

Лыбо Е. Л. Особенности развития театрального искусства в Харькове 40–60 гг. XIX ст. (на основе материалов Государственного архива Харьковской области).

Исследование имеет целью отчасти заполнить прогалины, касающиеся деятельности антрепренёров и директоров, возглавлявших харьковский театр в 40–60 годах XIX ст. Внимание сосредоточено на деятельности антрепренёра Людвиг Млотковского и директоров театра: Гендрикова, Алфераки, Петровского и Львова, которые выполняли функции посредников между антрепренёром и губернским руководством. Они не только решали вопросы содержания актёрской труппы и театрального помещения, но и занимались репертуарной политикой театра, ведя переписку с «Третьим отделением собственной его императорского величества канцелярии» – органом политического следствия Российской империи, V Экспедиция которого занималась театральной цензурой. Ссылаясь на театроведческие труды историка и теоретика театра А. Плетнёва и театрального обозревателя М. Черняева, автор статьи делает попытку дополнить их исследования материалами, которые были найдены и обработаны в Государственном архиве Харьковской области.

Ключевые слова: харьковский театр, антрепренёр, репертуар, пьеса, цензура.

ABSTRACT

Lybo O. L. Characteristics of Kharkiv theatre development in 1840–1860's (on the materials of State Archive of the Kharkiv Region).

Problem statement. In this study, attention is focused on the Kharkiv theatre development in the 1840–1860's, the activities of the theatrical entrepreneur Liudvii Mlotkovskiyi and the directors of the Kharkov Theatre: Hendrikov, Alferaki, Petrovskiyi, Lvov and Shcherbyna. The theatre directors served as intermediaries between the entrepreneur and the Provincial Offices authorities, while addressing issues of organization and contract negotiation with actors, maintenance of theatre premises. They played an important role on repertoire policies controlled with the censorship committee of the Tsar Russia.

Research and publications. The subject of Kharkiv theatre as a part of Ukrainian theatre history development in noted period was highlighted in XIX century by the famous writer, literary critic, culture and public activist Hrigoriy Kvitka-Osnovianenko and by Mykola Cherniaiev – a journalist, literary and theatre critic, reviewer of the newspaper “Yuzhnyi krai” (one of the largest provincial newspapers of the XIX century), where his articles about history of theatre organization in Kharkiv was published. In the XX century this period is covered by famous theatre critics: Alexander Klinchin (in the monographs about the Ukrainian theatre prominent figures Mykhailo Shchepkin, Mykola Rybakov, Liubov Mlotkovska), Arkadii Pletniiov (in the study “At the origin of the Kharkiv theatre”), Rostyslav Pylypchuk (in “Materials about the Ukrainian theatre history. From the foundation to the beginning of the twentieth century”), Yu. Polyakova (in numerous publications and the preface to M. Cherniaiev's book “From Kharkiv's theatrical antiquity”); ethnographers Andrii Paramonov, Volodymyr Titar (in “The materials for the Kharkiv Theatre history of 1780–1934”).

The objective of this study is to attempt to supplement the scientific research of famous theatrical scholars (primarily A. Pletnov and M. Cherniaiev) with materials that were found in the Kharkiv region State Archives.

The main material. Entrepreneur Liudvig Mlotkovskiyi, who headed the Kharkiv theatre from the autumn of 1834 to the spring of 1843, played a significant role in the theatre history of above mentioned period.

In 1839 Mlotkovskiyi was allocated a piece of land in Kharkiv free of charge to build a theatre. The first stone building of the theater for 1020 seats was opened in 1841. Furthermore, the land was allocated to Mlotkovskiyi's owner-

ship, he was obliged to comply with some terms among which was compulsory that the theatre director was appointed by the governor. As the first director of the new theatre the Count Hendrikov Oleksandr Ivanovych (1806–1881) was elected and approved.

Unfortunately, no materials or documents about Hendrikov's activity in the theatre were found. However, it is known that during the time of his directorship, due to difficulties and debts, the entrepreneur Mlotkovskiy left Kharkiv. The theatre's premises were first leased to touring troupes (companies), and in 1853, Mlotkovsky donated it to his daughter, the dramatic actress Vera Liudvygovna Mlotkovska-Diukova.

Thus, further theatrical activities in Kharkiv were connected with the Diukov's entrepreneurial family and the managers of the theatre: Alferaki, Petrovskiy, Lviv and Shcherbyna. They faced the difficult task of theatre revival and getting back its fame. Mykola Dmytrovych Alferaki (1815–1860), Collegia Advisor, a nobleman, held the post from 1845 to 1849. As the director, he paid the debts and additionally invested his own money for the theatre development and improvement. From 1849 to 1856 Engineer-Lieutenant Colonel Petrovskiy was the director of the theater. Archival materials describing Petrovskiy's directorship were located. He tried to save the situation by means of more democratic drama repertoire that was interesting for general public.

Mykhailo Pavlovych Lvov (1819–1867) was the next theatre director appointed. He was an architect, the member of St. Petersburg Academy of Arts, the professor of Kharkiv University. Lvov purchased costumes, scenery, and library; he spent some money to restore the theatre premises. In addition to being in charge of the Kharkiv Theatre, Lvov rented Poltava Theatre and the railway station for 8 years. What his administration was like is not definitely known, but he served as the director to 1857. At the end of 1850's and beginning of 1860's the post of the theatre director was taken up by an experienced entrepreneur Ivan Oleksandrovych Shcherbyna (1821–1869). He had the theatre boxes reconstructed, started a permanent ballet company that worked in the theater for 3 years, alternating ballet performances with spectacles of touring companies and the permanent drama troupe stage enters. The time of Shcherbyna directorship at the Kharkiv Drama Theatre appeared to be the most favourable for the Ukrainian repertoire, when along with Russian drama products the plays by Ukrainian authors were staged, such as I. P. Kotliarevskiy, H. F. Kvitka-Osnovianenko, D. Dmytrenko etc.

Conclusions. Basing on previously published studies of famous theatre critics and ethnographers and attempting to combine the results of their research with the materials found in Kharkiv State regional archive we conclude: Kharkiv was one of the provincial theatre art centers in the XIX century.

Not only theatrical entrepreneurs, but also provincial authorities took part in theatre formation and development. The latter tried to control the repertoire policy through the theatre directors appointed by them.

Despite the discouraging conditions connected with the difficulties and censorship oppression some progressive theatre directors, such as Petrovskyi and Shcherbyna, ignored the bans and staged prohibited by censorship dramas. It happened not only for the sake of commercial benefits, but also because the banned drama pieces were the most interesting for the general population, it were modern, democratic and satisfied the needs of the audience.

This study does not claim to be complete. Its objectives are to combine some historical finds with modern researches about Kharkiv theatre development, and partly fill in the gaps relating to the activity of the entrepreneurs and directors who headed the Kharkiv theatre in 1840–1860s; the work in this direction will continued.

Key words: Kharkiv theatre, theatrical entrepreneur, theatre director, repertoire, play, censorship.

Постановка проблеми. У даному дослідженні увага зосереджена на розвитку театрального мистецтва Харкова у 40–60 рр. XIX ст. і діяльності антрепренера Людвіга Млотковського та директорів театру: Гендрікова, Алферакі, Петровського, Львова і Щербини, які виконували функції посередників між антрепренером і губернським керівництвом, вирішуючи питання організації і укладання контрактів з акторами, утримування театрального приміщення, вели важливу справу з питань репертуарної політики з цензурним комітетом.

Аналіз досліджень і публікацій. Тема історії розвитку театру в Харкові висвітлювалась у XIX ст. видатним письменником, літературним критиком та культурним і громадським діячем Григорієм Квіткою-Основ'яненком у статті «История театра в Харькове» [1];

публіцистом, літературним і театральним критиком, рецензентом газети «Южный край» Миколою Черняєвим, який друкував на сторінках однієї з найбільших провінційних газет того часу статті про історію організації театральної справи у Харкові [14]. У ХХ ст. цей період розглядався відомими театрознавцями Олександром Клінчиним (у монографіях про видатних діячів українського театру Михайла Щепкіна, Миколу Рибаківа, Любов Млотковську) [2], Аркадієм Плетньовим (у дослідженні «У витоків Харківського театру») [9], Ростиславом Пилипчуком (у «Матеріалах до історії українського театру. Від витоків до початку ХХ ст.») [4], Юліаною Поляковою у численних публікаціях та передмові до книги М. Черняєва «З харківської театральної давнини» [14], а також краєзнавцями Андрієм Парамоновим, Володимиром Титарем (у «Матеріалах до історії Харківського театру 1780–1934») [6].

Завдання даного дослідження полягає у спробі доповнити наукові розвідки відомих театрознавців (насамперед, А. Плетньова і М. Черняєва) матеріалами, які були знайдені і опрацьовані у Державному архіві Харківської області.

Основний матеріал. Життя України 40–60 рр. ХІХ ст. було періодом активних пошуків: активізувалось соціально-економічне і політичне життя, зокрема, рух проти кріпацької залежності. Неабияка роль у розбудові країни належала Слобідсько-Українській губернії, яка у 1835 р. була перейменована у Харківську, та її головному місту – Харкову. Розвиток промисловості і економіки Харкова сприяв припливу у місто вітчизняного та іноземного капіталу. Харків перетворився на один з найбільших економічних центрів України з населенням біля 45 тисяч чоловік. У ті роки в Харкові працювало 7 заводів і багато інших невеликих підприємств. Відбувалося і оновлення культурного процесу: видавались газети, журнали, альманахи, поживлялося театральне життя.

Особливе місце в історії театру зазначеного періоду займає постать відомого антрепренера Людвіга Млотковського, який з осені 1834 р. по весну 1843 р. очолював харківський театр. Саме йому ми завдячуємо появою у 1841 р. першого кам'яного театру на 1020 місць. Млотковському безоплатно було відведено землю під будівництво:

«... приговором (вироком) від 18 серпня 1839 р. Харківське купецьке товариство, зібрання Міської думи дали згоду на відвод міської землі для спорудження за його (Млотковського) рахунок театру, з тією умовою, щоб він сплачував щорічно по 200 рублів асигнацій земельного податку на користь міста», і вже 11 жовтня губернатор Устимович наказав міському голові Андрію Климову вручити Млотковському грамоту на землю під театр, «щоби місце це служило виключно тільки для постійного існування театру з переважним правом придбання будівлі містом, на випадок, якщо Млотковський або його спадкоємці захочуть його продати» [6: 57].

Окрім того, що земля була надана Млотковському у власність, він був зобов'язаний виконувати деякі умови, серед яких – обов'язкове призначення губернатором директора театру, якому надавалося право «запросити собі помічника з шанованих в товаристві дворян, який на випадок відсутності директора, вступає в його права» [6: 58]. Навіщо призначати директора театру, якщо є антрепренер, у власності якого є театр? Аркадій Васильович Плетньов у роботі «У джерел харківського театру» зазначає: «За цими умовами Млотковський, як антрепренер, був зобов'язаний безпосередньо підпорядковуватися розпорядженням губернатора. Також був призначений директор театру, який виконував функції посередника між антрепренером і губернським керівництвом, слідкуючи за театральними справами, і не втручався у господарські та фінансові справи...» [9: 50]. А М. Черняєв зауважував, що директор театру «є начальником утримувача приміщення, він має безпосередній вплив на управління театром і театральні спектаклі» [14: 308]. Першим директором побудованого театру був обраний і затверджений шталмейстер, граф Гендріков Олександр Іванович (1806 або 1807–1881). На жаль, документів та матеріалів щодо діяльності у театрі Гендрікова знайти не вдалося, але відомо, що він був званою у Харкові людиною. З 1834 р. він був обраний почесним попечителем Харківської гімназії, а з 1837 – членом Комітету з об'єднання Харкова та Членом ради місцевого Інституту шляхтянок. Помічником його був полковник Шредер.

Через тиск з боку дирекції, яка представляла губернську владу, фінансові труднощі і великі борги діяльність Млотковського у при-

міщенні нового театру була недовгою. У 1844 р. антрепренер переїхав в Орел, а приміщення театру наступні 9 років здавалося в оренду мандруючим трупам. На сцені театру давали гастролі польські, німецькі, італійські драматичні, балетні і оперні трупи. У 1853 р. Млотковський написав дарчу своїй доньці, Вірі Людвіговні, – драматичній актрисі, яка виступала деякий час на сцені провінційного театру в ролях гранд-дам. Театр, який вважався за часів управління Млотковського одним з найкращих провінційних театрів, у перші роки керування Віри Людвіговни тримався тільки на колишній славі. У 1867 р. Млотковська розділила свої права на театр з чоловіком Миколою Миколайовичем Дюковим, який був секретарем губернатора.

Отже, подальша антрепренерська діяльність у Харкові була пов'язана з родиною Дюкових, перед якою стояло важке завдання – відбудова театральної справи і повернення слави Харківського театру. Очільники Харкова намагалися допомогти вивести театр із кризи. Навіть були спроби організувати казенний театр на кшталт театрів Петербурга та Москви. За розпорядженням генерал-губернатора Харкова була створена акціонерна компанія для підтримки театру. У зв'язку з цим було обрано новий склад дирекції, який діяв за новими правилами. М. Черняєв детально дослідив нові засади управління театром і зазначив у своєму дослідженні, що «для управління харківським театром засновується дирекція з голови і двох членів, одного з репертуарної, а другого по господарській частині. Завідувач репертуарною частиною має в театрі безпосередній нагляд за всім тим, що, власне, стосується мистецтва, як то: за вибором і постановкою п'єс, за виробництвом п'єс, за виробництвом проб і репетицій і за самим поданням вистав, йому особливо підкоряються: режисер з усіма драматичними артистами, капельмейстер з оркестром, гардеробмейстер, декоратор, машиніст, бутафор і взагалі особи, які беруть участь у ході вистав. На допомогу йому визначається інспектор сцени» [14: 310]. Спроби реорганізації театру були надто затратними і потребували великих фінансових вкладів. Були запроваджені і нові правила для акторів, але у цій статті питання складу і творчих здібностей трупи харківського театру зазначеного періоду не розкриваються, насамперед, тому, що вищезазначені науковці присвятили багато уваги як акторській май-

стерності трупи взагалі, так і аналізу творчості видатних на той час акторів: Соленику, Рибаківу, Млотковській зокрема.

За новими умовами, з 1845 р. директором театру став один із найбагатших людей харківської губернії – колезький радник, дворянин Микола Дмитрович Алферакі (1815–1860). Про його діяльність з наукових праць М. Черняєва і А. Плетньова відомо, що він «сплатив борги, викупив усі акції і додатково вклав на розбудову і поліпшення театральної справи 20 тисяч карбованців. До 1848 р. справи театру йшли добре, але згодом, через дороге утримання трупи, велику кількість бенефісів та деяку байдужість публіки до театру, Алферакі розпустив трупу і набрав нову з меншою кількістю акторів і меншою заробітною платнею. Окрім того, він добився субсидії з міської казни, яка виплачувалась театру протягом 20 років. Але попри всі стратегії і дії по порятунку, а також у зв'язку з переїздом до Таганрогу, Алферакі у 1849 році залишає керівництво...» [9: 52].

З 1849 по 1856 р. директором театру був інженер-підполковник Д. Петровський (? – після 1881). В архівах вдалося знайти матеріали, за якими можна охарактеризувати діяльність Петровського як директора, який намагався рятувати ситуацію шляхом втілення на сцені театру більш демократичного драматичного репертуару, який був би цікавим для широких верств населення. За тодішніми законами цензури і наказами губернатора на початку кожного сезону директор і антрепренер театру повинні були подавати начальнику губернії на затвердження список п'єс, які театр мав на меті поставити і грати на кону. У державному архіві знайшлося чимало документів, які підтверджують це. Так, наприклад, у рапорті «Об играемых на Харьковском театре спектаклях», поданому на ім'я старшого поліцмейстера Харкова, зазначається: «Розпорядженням від 14 серпня 1850 року за № 13188 поставлено в неодмінний обов'язок Харківської Міської Поліції афіші про зіграні на тутешньому театрі п'єси представляти в поліцію неодмінно через кожні сім днів, що суворо підтверджено Поліцією 4 вересня за № 14343 і 21 січня 1851 р за № 1512. Незважаючи на мої підтвердження і приписи мої старшому поліцмейстеру м. Харкова від 31 травня 1851 року поліція не стежить за цим, тому, роблячи Вашому високоблагородію зауваження і наказую негайно представи-

ти мені чому, починаючи з Святого Світлого Юр'євого Воскресіння не представлені мені афіші про зіграні вистави...» [12]. У цих вимогах неважко побачити політичний підтекст. А. В. Плетньов зазначає, що царський уряд добре розумів силу слова, яке звучало у театрі, воно було «сильніше слова друкованого» [9: 71]. З роками суворість цього наказу тільки підсилювалася. Але, попри всі цензурні утиски, театри у провінції обережно просували на сцену оригінальні драматичні твори, або ті, які були дозволені на імператорських сценах, але заборонені на периферії. Репертуар харківського театру переважно складала «легкі жанри» – водевілі, мелодрами і дивертисменти Кукольніка, Полевого, Ободовського, Розена, але поступово до репертуару входили серйозні драматичні п'єси Пушкіна, Гоголя, Тургенєва, Сухово-Кобиліна, Шекспіра, Шиллера, Гольдони, Дюма. Досить часто зустрічаються в архівних матеріалах листи, адресовані харківському губернатору від управління генерал-губернаторства Чернігівської, Полтавської, Харківської губерній, яке знаходилося у Санкт-Петербурзі, у яких мова йшла про заборону деяких драматичних творів. Так, наприклад, коли із доставлених у III Відділення Власної Його Імператорської Величності Канцелярії афіш від 21 листопада 1850 р. цензори дізналися про те, що п'єси, які були представлені у харківському театрі, не пройшли цензурної перевірки, в Харків миттєво було відправлено наказ про суворе дотримання правил щодо постановок п'єс на сцені театру: «Дирекція Харківського театру не брала дозволу на постановку п'єси “Російська бувальщина” в 2-х діях, соч. Анца під назвою “Врятований прапор”, малоросійського жарту-дивертисменту в одній дії “Стецько, завербований в Улани”, військово-пантомімічного прологу в 3-х картинах “Бій при Лейпцигу в 1813 р.”, у якому виставлені в числі діючих осіб Наполеон і сучасні йому генерали французької і союзних армій, і який за сюжетом своїм виходить з розряду звичайних жанрових картин. П'єси ці не могли бути схваленими III Відділенням без височайшого дозволу, як тому був приклад і на Імператорському театрі. Повідомляючи про це, прошу скласти Розпорядження, щоби на Харківському театрі не допускалися п'єси, на які немає дозволу, хоча б теми ці були надруковані або представлені в імператорських театрах» [5]. Іноді листи такого змісту проходили безліч кабінетів і завжди супро-

воджувалися резолюцією, у якій коротко зазначалися подальші дії для того чи іншого службовця, поки він не доходив до самого директора театру. Резолюція адресується директору Петровському і редактору до неодмінного виконання щодо «зазначених тут п'єс, витребувати з редактором затвердження афіш, на яких були б скасування» [5].

Зі справи видно, що Петровський неодноразово вступав у полеміку з III Відділом Канцелярії і через Цивільного Губернатора, рапортами на ім'я Генерал-Губернатора, клопотав у Петербург про дозвіл означених вище драматургічних творів. Скоріш за все, вони мали успішне сценічне втілення і полюбилися харківському глядачеві: «Склавши список п'єс, маю честь представити оний Вашому Високоблагородію, просячи всеуклінно виклопотати нашому театру дозвіл до представлення на сцені зазначених п'єс» [10]. Лист від 19 лютого 1851 р. залишався без відповіді. Через два місяці, 19 квітня, Петровський знову клопочеться: «не маючи до цього часу дозвілу, я знаходжусь у скрутному становищі щодо постановки спектаклів, а тому знову маю честь уклінно просити Ваше Високоблагородіє повторити клопотання перед Третім Відділенням» [11]. І тільки 5 травня 1851 р. харківському губернатору надійшов лист, у якому «дозволялося розігрувати деякі п'єси на сцені харківського театру згідно складеного дирекцією списку» [7]. У доповнення до цього листа на ім'я харківського губернатора надійшов лист з переліком 187 п'єс, які були схвалені цензурою, і 18 заборонених п'єс з резолюцією: «До неодмінного виконання і представлення афіш до цензурного комітету щотижня» [7]. Кожного разу список піддавався ретельній перевірці, і з нього вилучалися п'єси, які цензурний комітет ставив під сумнів.

Дмитро Петровський, не маючи достатньо часу на продовження театральної справи, у 1856 р. звільняється з поста директора театру. Окрім театральної справи, він мав прямі службові обов'язки, пов'язані з професійною діяльністю, адже він був членом будівничої та дорожньої губернських комісій. В архіві збереглася копія протоколу, у якому цивільний губернатор генерал-майор граф Остен-Сакен, враховуючи обставини, запропонував Петровському передати театр іншій особі за взаємною згодою: «Згідно цього, підполковник Петровський доповів губернатору, що управління театром передано ним професору Хар-

ківського університету колезькому асесору Львову з отриманням за передане театральне майно узгодженої плати» [3]. Але призначенню Львова передувало декілька листів на ім'я цивільного губернатора, графа А. І. Фондер Остен-Сакена, від дворян, які були занепокоєні ситуацією, що склалася у театрі. У своїх листах вони писали: «Харківське шляхетне товариство, дізналось про те, що Вашій світлості завгодно призначити іншого розпорядника театру. Ми бажаємо, щоби призначення це покладено було на таку особу, яка могла б управлінням театру зробити приємність суспільству і поставила б театр у квітучий стан, в якому він знаходився в перші роки свого заснування. Оскільки театр заснований і на капіталі дворянства, що належить почасти й нам, то ми уклінно просимо Вас дозволити нам брати участь в обговореннях при обранні нового розпорядника, і якщо при цьому вибір паде на людину, відому нам своєю досвідченістю в театральній справі, а також досвідченою у фінансах і яка буде своєю діяльністю доставляти публіці задоволення, то ми пропонуємо готовність прийняти на себе звання Директорів театру» [3]. Під цим листом підписалися Князь Голіцин, дійсний статський радник Шрейдер та Харківський губерньський Голова (предводитель) дворянства – Бахметьєв, які невдовзі стануть старшими директорами театру, які не будуть мати права втручатися у фінансові справи Львова, але допомагати-муть у відновленні театральної справи у Харкові.

Саме вони, як члени дворянського товариства, запропонували на посаду кандидатуру Михайла Павловича Львова (1819–1867) – архітектора, члена Санкт-Петербурзької Академії Мистецтв, професора Харківського університету кафедри архітектури. Після закінчення курсу наук в Академії Мистецтв з 1839 р. М. Львов працював архітектором в Катеринославі і Томську, а в 1852 р. був переведений до Харківського університету. М. Львов викладав в університеті курси з історії архітектури, будівельного мистецтва і загальної теорії образотворчого мистецтва. Окрім викладацької діяльності, М. Львов, як архітектор, перебудував у Харкові будівлі університету, ветеринарного інституту, Дворянського зібрання, жіночого інституту. Зайнявши пост директора театру з травня 1856 р., М. Львов звернувся до губернатора з проханням про те, щоб управління Харківським театром залишено

було за ним на тривалий час, не менше 10 років. У державному архіві Харківської області було знайдено протокол, у якому зазначено, що «Львов витратив чималі кошти (до 20 тис. рублів) на придбання різного театрального приладдя від Петровського, а також уклав з акторами контракти...» [3]. З подальшого змісту документа видно, що губернатор назначив професора Львова керівником театру терміном на 10 років з правом отримувати фінансову допомогу від міста по три тисячі карбованців сріблом щорічно. Львовим були придбані костюми, декорації, бібліотека, і витрачені кошти на відновлення приміщення театру. Окрім прийому Харківського театру, Львов винаймає на 8 років і Полтавський театр разом із вокзалом.

Якою була діяльність Львова як директора театру, достеменно не відомо, але займав він цю посаду до 1857 р., а наприкінці 50-х – початку 60-х рр. XIX ст. директором театру став досвідчений антрепренер Іван Олександрович Щербина (1821–1869). Він переобладнав ложі театру, завів постійну балетну трупу, яка працювала у театрі три роки, в чергу з виступами стаціонарної драматичної трупи і гастролуючими театральними колективами. Відомо, що саме за часів директорства Щербини у Харківському драматичному театрі склалася найсприятливіша для українського репертуару ситуація, коли поряд із творами російських драматургів йшли постановки за п'єсами українських авторів: І. П. Котляревського, Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, Д. Дмитренка та ін.

Висновки й перспективи. Спираючись на опубліковані раніше дослідження відомих театрознавців, краєзнавців, критиків, у спробі поєднання їхніх розвідок з матеріалами, які вдалося знайти у Харківському державному обласному архіві, можна дійти наступних висновків.

Харків у XIX ст. був одним із центрів провінційного театрального мистецтва. У розбудові театральної справи брали участь як антрепренери, так і губернська влада, яка намагалася одночасно контролювати репертуарну політику через дирекцію театру, яку вона сама призначала. Не дивлячись на гнітючі обставини, пов'язані із цензурними утисками, інколи прогресивні директори театру (як Петровський і Щербина) нехтували заборонами і ставили у театрі не дозволені цензурою п'єси. І це відбувалося не тільки через комерційні вигоди, а і тому, що заборонений драматичний репертуар був найбільш цікавим для

широких верств населення, він був сучасним, демократичним і задовольняв потреби глядача.

Дане дослідження не претендує на повноту і закінченість. Ціллю його було додати архівні знахідки до сучасних наукових розвідок щодо розвитку театральної справи в Харкові, і, почасти, заповнити прогалини, що стосуються діяльності антрепренерів і директорів, які очолювали харківський театр у 40–60 рр. XIX ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Квитка-Основьяненко Г. Ф. История театра в Харькове. *Квитка-Основьяненко Г. Ф. Зібрання творів у 7 тт.* Т 7. К. : Наукова думка, 1981. С. 90–103.
2. Клінчин О. Л. І. Млотковська. Нарис про життя і творчість. Київ : Держ. вид-во образотворч. мистецтва і муз. літератури, 1958. 188 с.
3. Копия дела 1856 г. «О Директорах Харьковского театра» [Рукопис]. ДАХО [Державний архів Харківської області]. Ф. № 3. Оп. 184. Спр. 178.
4. Матеріали до історії українського театру. Від витоків до початку XX ст. / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2016. 280 с.
5. О запрещении играть на Харьковском театре пьес «Спасенное знамя, Сражение при Лейпциге» и «Стецько, завербованный в уланы», письмо на имя Харьковского Гражданского Губернатора № 66 от 5 января 1851 г. [Рукопис]. ДАХО. Ф. № 3. Оп. 164. Спр. 770.
6. Парамонов А. Ф., Титарь В. П. Материалы к истории Харьковского театра. Харьков : издательский дом Райдер, 2007. 280 с.
7. Письмо Господину Харьковскому Гражданскому Губернатору № 2984 от 5 мая 1851 г. [Рукопис]. ДАХО. Ф. № 3. Оп. 164. Спр. 770.
8. Письмо Господину Харьковскому Гражданскому Губернатору № 3520 от 29 мая 1851 г. [Рукопис]. ДАХО. Ф. № 3. Оп. 164. Спр. 770.
9. Плетнев А. В. У истоков Харьковского театра. Харьков : Харьковское книжное издательство, 1960. 164 с.
10. Рапорт Харьковскому Гражданскому Губернатору от Подполковника Петровского № 12 от 19 февраля 1851 г. [Рукопис]. ДАХО. Ф. № 3. Оп. 164. Спр. 770.

11. Рапорт Харьковскому Гражданскому Губернатору от Подполковника Петровского № 36 от 19 апреля 1851 г. [Рукопис]. ДАХО. Ф. № 3. Оп. 164. Спр. 770.

12. Рапорт «Об играемых на Харьковском театре пьесах» от 2 июня 1853 г. [Рукопис]. ДАХО. Ф. № 3. Оп. 172. Спр. 456.

13. Рапорт «Об афишах и пьесах, игранных на театре» № 30 от 29 сентября 1856 г. [Рукопис]. ДАХО. Ф. № 3. Оп. 184. Спр. 67.

14. Черняев Н. И. Из харьковской театральной старины. Сост., вступ. ст. и примеч. Ю. Ю. Поляковой, науч. ред. Р. Я. Пилипчука. Харьков : Экограф, 2010. 656 с.

REFERENCES

1. Kvitka-Osnovyanenko, G. F. (1981). *Istoriya teatra v Kharkove* [The history of theater in Kharkov]. *Kvitka-Osnovyanenko H. F. Zibrannia tvoriv u 7 tt.* [Kvitka-Osnovyanenko G. F. Collection of works in 7 volumes]. Vol. 7. Kyiv : Naukova dumka, 90–103 [in Russian].

2. Clinchin, O. (1958). *L. I. Mlotkovska. Narys pro zhyttya i tvorichist* [L. I. Mlotkovska. An Essay on Life and Creativity]. Kyiv : Derzh. vyd-vo obrazotvorch. mystetstva i muz. literatury, 188 [in Ukrainian].

3. *Kopiya dela 1856 g. «O Direktorakh Kharkovskogo teatra»* [Copy of the case 1856 year “About the Directors of the Kharkov Theater”]. (Manuscript). DAKhO (State Archive of the Kharkov Region). F. 3. Inv. 184. Case 178 [in Russian].

4. *Materialy do istoriyi ukrayinskoho teatru. Vid vytokiv do pochatku XX st.* (2016) [Materials for the history of the Ukrainian theater. From the origins to the beginning of the twentieth century]. Kyiv : NAS of Ukraine, IMFE named after M. T. Rylsky, 280 [in Ukrainian].

5. *O zapreshchenii igrat na Kharkovskom teatre pyes «Spasennoye znamya», «Srazheniye pri Leyptsige» i «Stetsko, zaverbovaniy v ulany», pismo na imya Kharkovskogo Grazhdanskogo Gubernatora № 66 ot 1 yanvarya 1851 g.* [On the prohibition to play in the Kharkov theater of the plays “The Rescued Banner”, “The Leipzig’s Battle” and “Stetsko recruited into the lancers”, letter addressed to the Kharkov Civil Governor No. 66, 1851, January 5]. (Manuscript). DAKhO (State Archive of the Kharkov Region). F. 3. Inv. 164. Case 770 [in Russian].

6. Paramonov, A. F., Titar, V. P. (2007). *Materialy k istorii Kharkovskogo teatra [Materials on the history of the Kharkov Theater]*. Kharkov : Ryder Publishing House, 280 [in Russian].

7. *Pismo Gospodinu Kharkovskomu Grazhdanskomu Gubernatoru № 2984 ot 5 maya 1851 g. [Letter to Mr. Kharkiv Civil Governor No. 2984 dated 1851, May 5]*. (Manuscript). DAKhO (State Archive of the Kharkov Region). F. 3. Inv. 164. Case 770 [in Russian].

8. *Pismo Gospodinu Kharkovskomu Grazhdanskomu Gubernatoru № 3520 ot 29 maya 1851 g. [Letter to Mr. Kharkiv Civil Governor No. 3520 dated 1851, May 29]*. (Manuscript). DAKhO (State Archive of the Kharkov Region). F. 3. Inv. 164. Case 770 [in Russian].

9. Pletnev, A. V. (1960). *U istokov Kharkovskogo teatra [At the sources of the Kharkov Theater]*. Kharkov : Kharkovskoye knizhnoye izdatelstvo, 164 [in Russian].

10. *Raport Kharkovskomu Grazhdanskomu Gubernatoru ot Podpolkovnika Petrovskogo № 12 ot 19 fevralya 1851 g. [Report to Kharkiv Civil Governor from Lieutenant Colonel Petrovsky No 12, 1851, February, 12]*. (Manuscript). DAKhO (State Archive of the Kharkov Region). F. 3. Inv. 164. Case 770 [in Russian].

11. *Raport Kharkovskomu Grazhdanskomu Gubernatoru ot Podpolkovnika Petrovskogo № 36 ot 19 aprelya 1851 g. [Report to Kharkiv Civil Governor from Lieutenant Colonel Petrovsky No 36, 1851, April 19]* (Manuscript). DAKhO (State Archive of the Kharkov Region). F. 3. Inv. 164. Case 770 [in Russian].

12. *Raport «Ob igrayemykh na Kharkovskom teatre pyesakh» ot 2 iyunya 1853 g. [The report “On the plays played at the Kharkov Theater”, 1853, June 2]*. (Manuscript). DAKhO (State Archive of the Kharkov Region). F. 3. Inv. 172. Case 456 [in Russian].

13. *Raport «Ob afishakh i pyesakh, igrannykh na teatre» № 30 ot 29 sentyabrya 1856 g. [The report “On the performances played on the Kharkov Theater” No. 30, 1856, September 29]*. (Manuscript). DAKhO (State Archive of the Kharkov Region). F. 3. Inv. 184. Case 67 [in Russian].

14. Chernyaev N. I. (2010). *Iz kharkovskoy teatralnoy stariny [From Kharkov theater past]*. Kharkov : Ekograf, 656 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 31.10.2018 р.